

BIULETYN

KOŁA MIŁOŚNIKÓW DZIEJÓW GRUDZIĄDZA

KLUB „CENTRUM” SPÓŁDZIELNI MIESZKANIOWEJ

Rok XXIII: 2025

Grudziądz, dnia 04.06.2025 r.

Nr 21 (850)

1394. spotkanie

Przemysław Szachnitowski, Marek Szajerka

Średniowieczne walory obronne domu przy ul. Kościelnej 7, jako fragmentu średniowiecznego zamku kapituły kanoników chełmińskich w Grudziądzu – zamku średniego¹

13 maja 2025 r. grupa osób na czele z Prezes Grudziądzkiego Towarzystwa Kultury Panią Małgorzatą Ambrosius – Okońską zwiedziła piwnicę domu przy ul. Kościelnej 7. Piwnicę domu do zwiedzenia udostępnił właściciel Pan Zbigniew Lewiński. Celem zwiedzania było zobaczenie na znacznej głębokości, poniżej obecnego gruntu zamurowanych okien rozglifionych, szczelinowych. Okna te posiadały charakter obronny.

Na początek artykułu podajemy dokumenty prawne dotyczące tego obszaru z XVII – XVIII w.

Fragment wizytacji kanonika Strzesza z lat 1667 – 1672.

[...]Posiadłość parafialna a wszystkimi jej zabudowaniami i polem na przedmieściu Kwidzyna dochodząca aż do murów miasta, położona po prawej stronie od miasta, której cały obszar rozciąga się na obszarze 34 prętów długości i 10 prętów szerokości². Posiadłość ta będzie służyła po wieczne czasy proboszczom grudziądzkim. Grunty świątyni z cmentarzem, mieszkaniami kapłanów i służby kościoła jak i sam plac w obrębie miasta aż do muru zamku i krzyża z wszystkimi zabudowaniami na nim wybudowanymi po wieczną pamięć zostaną

¹ Na Górze Zamkowej był Zamek w Wysoki, rozebrany w XIX w.

² Za: Muzeum Ziemi Chełmińskiej

<https://www.muzeumchelmno.pl/index.php/aktualnosci/aktualnosci-2010/92-historyczny-pomiar-pręta-chelmińskiego>

Historyczny pomiar pręta chełmińskiego

Pręt chełmiński – średniowieczny wzorzec miary, jest jedną z ciekawszych atrakcji turystycznych Chełmna. Według tradycji pierwotnie znajdował się on w kościele farnym, a od lat 80 – tych XIX wieku na zachodniej ścianie Ratusza. Służył on kupcom przybywającym do Chełmna do odmierzania swoich towarów. Ponadto nim też w średniowiecznym Chełmnie wyznaczano szerokość ulic. Literatura, troszkę rozbieżnie, podawała jego długość od 4,32 m do 4,35 m. Pręt chełmiński dzielił się na mniejsze jednostki jakimi były: stopy, łokcie i kroki.[...]. Wg podanych przez kanonika Strzesza danych powierzchnia gruntu kościelnego miał wymiary: 146, 88 – 147,9 m x 43,2 – 43,5 m.

w posiadaniu probostwa, którego mieszkańcy będą mogli swobodnie prowadzić działalność i handel bez żadnej przeszkody ze strony władz miasta.

Te wszystkie rozporządzenia zapisane w uchwałach probostwa i kościołowi jako rękojmią wieczystego użytkowania, o których egzekwowanie starać się będą nasi grudziądzcy kapitanowie.[...]³

Transakcja przekazania jezuitom północnej części zamku dalej wg kanonika Strzesza w 1651 r.:

[...]Budynki plebanii za zgodą Stolicy apostolskiej przekazują dla kolegium Ojców Towarzystwa Jezusowego. Jako wyrównanie strat Jan Działyński palatyn chełmiński zapłacił gotówką kościołowi parafialnemu 2500 florenów polskich, z których 2000 zostało umieszczone w sądzie chełmińskim, pozostałe 500 florenów przekazano Henrykowi Chetkowskiemu – zarządcy na odnowienie folwarku Sadowo, ale kwota ta nie przyniosła żadnego zysku. Na mocy zarządzenia Gaspara Działyńskiego biskupa ówczesnie żyjącego suma 2000 florenów przekazana przez wspomnianego Potrikowskiego⁴ – proboszcza z sądu chełmińskiego i przekazana do rodziny Jana Retelii, obywatela miasta Grudziądz.

Kamienica przylegała do cmentarza i kościoła. Suma ta przekazana dla proboszcza grudziądzkiego i jego następców po zrzeczeniu się prawa do hipoteki na mocy zarządzenia wniesionego w przeddzień święta św. Kazimierza AD 1651 w Warszawie z innymi 600 florenami pożyczonymi przez Justynę Lubodziejską temu samemu Reteliowi. Następnie przekazana testamentem kościołowi. Oprócz tego przekazano 70 florenów dla tego domu Retilianów. Do tego dołączono 50 florenów, które Andrzej Wieckowicz, ówczesny proboszcz zapłacił współnikowi wspomnianego Jana Retiliusza. Ponadto na odnowienie tej kamienicy często wspomniany Petrikowski – ówczesny proboszcz katedry chełmińskiej wpłacił 300 florenów, kiedy ją wziął w posiadanie⁵. W końcu dla tego domu proboszcz ofiarował zabezpieczenie hipoteczne ponad 300 florenów polskich, ale nie wniósł więcej niż wynosiła jego wartość. Te kamienice zasiedlił ówczesny proboszcz. Dom wygodny złożony z części nadziemnej i podziemnej, z centralnym ogrzewaniem, składał się z kuchni, przedsionka, krużganku pokoiów i sypialni. Piwnica sklepiona, przydatna do zamieszkania, ale może być przydatna do sprzedawania piwa przywiezionego lub przygotowanego w domu. Cały budynek pokryty dachówką przez wspomnianego Petrikowskiego, odnowiony i w dobrym stanie. W środku odczuwa się brak pomieszczenia dla wozów i koni. W rejestrach sądu zostały spisane przez ówczesnego proboszcza sprzęty: kilka szaf, stoły, krzesła, kleczniki.

Parafian obliczono 700 po odliczeniu odstępców religii. W mieście tylko 12 domów katolików, pozostali odprawiają swoje obrzędy w ratuszu wg obrządku luterńskiego.

O zabudowania kościoła zobowiązany jest dbać i utrzymywać w dobrym stanie magistrat i cała wspólnota miasta na mocy ugody z Janem Petrikowskim proboszczem tylekroć wspomnianym. Cmentarz o dostatecznej powierzchni stojący otworem trzema bramami, od południa okolo-

³ Tłumaczenie z łaciny Hanna Ludwińska

⁴ Ks. Jakub Fankidejski w *Słowniku Geograficznym Królestwa Polskiego* pisał o tym proboszczu, jako Janie Petrykowskim, zob. <https://jzi.org.pl/miejscowosci-suwaszczyny/l-lubawa/> Litera L – Lubawa *Miejscowości Suwaszczyzny i ziem przyległych w końcu XIX wieku*

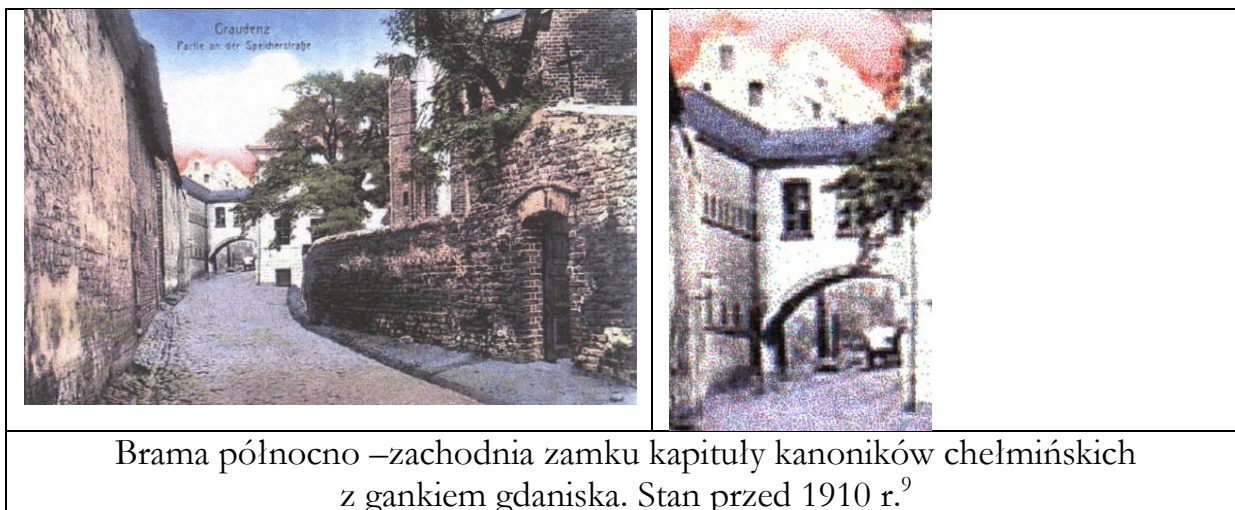
Wybór na podstawie „Słownika Geograficznego Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich“, tom V. Lubawa, powiat lubawski, dekanat lubawski, ziemia lubawska.

⁵ Joh. Potrykowski, archiprezbiter chełmiński, proboszcz katedralny. Zarządzał kościołem św. Mikołaja w l. 1643-1660, m.in. za X. Froelichem, s. 115.

ny nowym murem, z innych stron w większości rozpadający się. Kostnica przybudowana do ściany kościoła i w dobrym stanie w miejscu gdzie wyżej wystaje stos kości. W okolicy zachodniej bramy⁶ świątyni wikarówka, odnowiona, dostatecznie wygodna z ogrzewaniem centralnym, odpowiednia dla celów szkoły lub ministrantów tegoż kościoła⁷. Między tym domem z jednej strony i wspomnianą kamienicą Retiliana z drugiej strony leży opuszczony plac o powierzchni 22 łokci długości i 10 łokci szerokości, na którym przedtem było mieszkanie dla ministrantów kościoła, pod zarządem Petrikowskiego został wydzierżawiony szewcowi zwanemu Usarz. Tam swoje mieszkanie miał organista.

Zamek kanoników chełmińskich w Grudziądzu szczegółowo opisany został już wcześniej w Biuletynach Koła Miłośników Dziejów Grudziądza⁸.

Wizytacja z 1786 r. Informacja o stajniach przy obecnej ul. Kościelnej 10.
[...] Probostwo jest dachówką reparacji potrzebującą pokryte, koźły muszą być zepsute i pognite, ponieważ dach wcale jest zgięty. Przy probostwie zaraz jest stajnia, której pierwsza kondygnacja murowana, druga zaś z wiązarku lepiona cegłą wyłożona, już się w całe pochyliła. Dach podobny jak na probostwie, ale trochę gorszy, jak na probostwie. [...]

Brama północno – zachodnia zamku kapituły kanoników chełmińskich z gankiem gdańska. Stan przed 1910 r.⁹

Wstępne obserwacje odnośnie piwnicy domu przy ul. Kościelnej 7.

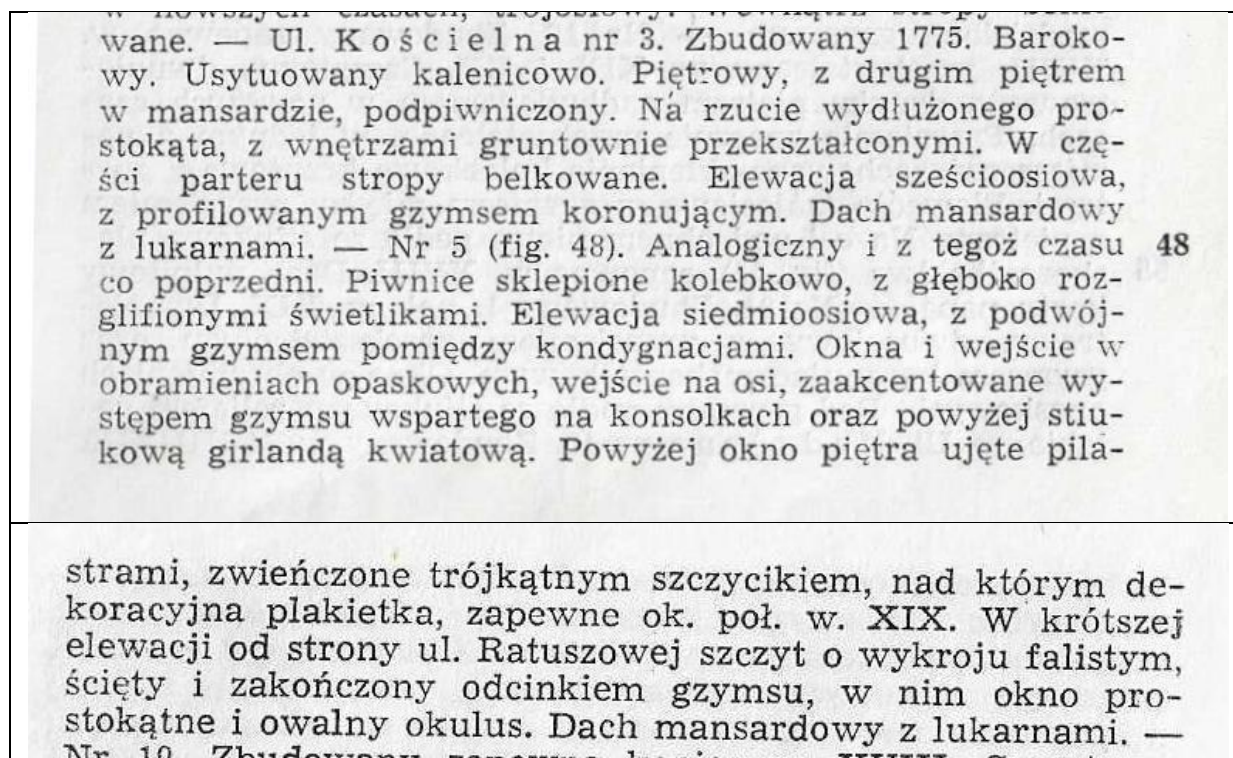
⁶ Naszym zdaniem określenie „brama zachodnia „, może dotyczyć Bramy Klasztornej, ale też przerwy w linii spichrzy od strony Wisły, gdzie są schody. W 1772 r. nosiła nazwę Furty Jezuickiej. Właśnie w ten sposób interpretuje ten zapis prof. J. Pakulski w XVI t. Rocznika Grudziądzkiego. Jedno jest tu cenne. Mamy informację o użytkowaniu tego obszaru przed Jezuitami w celach administracyjnych, szkolnych i mieszkaniowych oraz obronnych. Informacja o bramie zachodniej najprecyzyjniej dotyczy istniejącej nadal bramy przedzamcza z gdańskiem.

⁷ Dotyczy terenu, na którym powstało kolegium jezuickie.

⁸Zob. m.in. M. Szajerka Grudziądz. *Od miasta – klasztoru do zamku. Pierwotny cysterski zamek krzyżacki w Prusach z 1 poł. XIII w.* (Cz. 10), BKMDG, Rok XVIII: 2020, nr 25 (639). Pełniejsza bibliografia jest na końcu tego artykułu.

⁹Marek Szajerka, *Średniowieczne baszty ustępowe w panoramie miasta Grudziądza ze szczególnym uwzględnieniem pierwotnego przeznaczenia spichrzy nr 49-51*, Rocznik Grudziądzki T. 17: 2007, s. 59.

Po 50 latach od opracowania katalogu, obecny czytelnik w katalogu zabytków z 1974 r. oficjalnie nie znalazłby informacji o domu pod numerem 7¹⁰. Z opisu wynika, że albo była zmiana numeracji domów przed 1974 r. albo pomyłka w druku. Opis numeru 5 dotyczy właśnie numeru 7:

Zapewne, jako autorzy tego artykułu napisaliśmy pierwszy przyczynkarski artykuł o charakterze monograficznym dot. tego domu. W Rejestrze Zabytków Nie ruchomych tego obiektu nie ma¹¹. Natomiast w Gminnej Ewidencji Zabytków jest następujący zapis:

481. *Grudziądz Kościelna 7 Kamienica czynszowa 1775 r., przeb. XIX w.*

Na datację obiektu wpłynął obowiązujący wówczas i w zasadzie nadal popularny, ale fałszywy pogląd, że wiązanie pospolite, czyli przemienne warstwy wozówek główek, zaczęto stosować od XVI w. W ten sposób „odmłodzono” o kilkaset lat budynki gospodarcze nad Wisłą, które pochodzą z XIII-XIV w. Czytelnik opisu z katalogu może przyjąć za autorami, że te świetliki piwniczne nadal funkcjonują. Nic bardziej mylnego. Zostały one zamurowane zapewne w latach 1807 – 1815. W historii Grudziądza to tzw. okres warkoczowy. Miasto było otoczone terenem Królestwa Polskiego. Dawne przedzamcze miejskie, zwane jeszcze np. w XVII w. oppidum, czyli osiedlem warownym, otoczonym murami, zostało przekształcone w obóz warowny twierdzy grudziądzkiej. Dokonano wówczas niwelacji terenu na obszarze oppidum. Obecnie poziom średniowiecza jest w Gru-

¹⁰ Zob. T. Chrzanowski, M. Kornecki [red.], *Katalog Zabytków Sztuki w Polsce*, T.XI: 1974, z.7, s. 27. Opisane są tylko numery 3 i 5 i 19.

¹¹ Zob. *Gminna Ewidencja Zabytków*, stan 14.05.2025 r.

dziadzu na głębokości ok. 3 m i więcej. Te rzekome świetliki są na głębokości ok. 2 m poniżej poziomu ulicy¹².

Na szczególną też uwagę zasługują łożyska do zamontowania schodów. Jedno jest na ścianie wschodniej a drugie na ścianie północnej. Po stronie północnej nie ma już oryginalnego sklepienia kolebkowego. Jest sklepienie Kleina, oparte na metalowych belkach, z początku XX w. Takie łożyska dla drewnianych schodów można zobaczyć w reliktach Zamku Wysokiego na Górze Zamkowej, w narożniku południowo – wschodnim. W przypadku domu przy ul. Kościelnej, gdy parter był na poziomie posadzki obecnej piwnicy, wchodziło się do niego po schodach na pierwsze piętro. W obecnej piwnicy nie ma żadnego śladu po drzwiach zewnętrznych.

Wstępne oględziny cegieł wskazują, że wykonano je z cegieł gorszej jakości, czyli niedopalek, w żółtawym kolorze.

Współautor artykułu M. Szajerka w trakcie pokazywania cegły niedopalki.

Fot. P. Szachnitowski.

Wiązanie pospolite występuje również w ścianach z XIII w., w ruinach Zamku Wysokiego.

Fot. M. Szajerka, stan we wrześniu 2008 r.

Budynek ten był elementem kompleksu obronnego, w 1568 r. nazywanym *Schloss von Convent*¹³.

Oryginalne sklepienie beczkowe i rozglifione romańskie okno o charakterze obronnym. Fot. P. Szachnitowski.

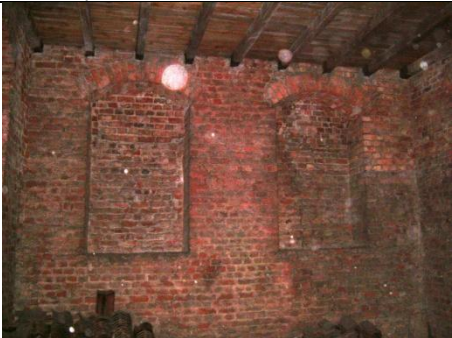

¹² Dokładne pomiary nie były robione.

¹³ Zob. J. Bonczkowski, M. Panter, *Księga łakowa miasta Grudziądza z pierwszej połowy XVIII wieku*, cz. II, Rocznik Grudziądzki, T.18: 2009, s. 214, 11. Rejestr łak z roku 1568.

	Przykład romańskiego okna w klatce schodowej wschodniej kościoła św. Mikołaja. Fot. M. Szajerka. Szyb klatki schodowej, w dolnej partii wykonany z cegieł giętych, jak w klasztorze cysterskim w Kolbaczu, w 1 poł. XIII w.
---	--

Identyczna technologia budowy ścian jest np. w wieży kościoła św. Mikołaja. W środku wiązanie główkowe i pospolite, dla XIII w. Wygląda to tak, jakby do budowy kościoła wykorzystano wcześniejsze budowle, idealnie nadające się do budowy ścian w wątku opus emplectum. Istniejąca ściana służyła za szalunek wewnętrzny. Na zewnątrz są bardzo staranne wiązania w gotyku polskim i wendyjskim. Ten rodzaj wiązania występuje w wielu miejscach w Grudziądzu, w przypadku murów obronnych.

	
Ściany wewnętrzne wieży. Stan ok. 2000 r. Fot. M. Szajerka	

Jest on również w części południowo – wschodniej kościoła św. Mikołaja, jako relikw lica wewnętrznego kapitułarza.

	Ściana południowo – wschodnia nawy bocznej. Fragment muru z wiązaniem główkowym. Relikt lica wewnętrznego ściany kapitułarza. Jest to dowód rzeczowy, że kapitułarz zaczęto budować na początku XIII w. Trudno o bardziej przekonujący dowód, skoro na przeciwległych stronach tej samej części budowli, rzekomo, wg naukowców uniwersyteckich, powstałej po 1308 r., jest fragment ściany z przełomu XII/XIII w., o ok. 100 lat starszej. Fot. P. Szachnitowski, stan w maju 2025 r.
---	--

Stawianie budowli z piwnicami w części należącej do Krzyżaków, zaczęto budować od 1380 r.

Zezwolenie na założenie *Rathskeller* (piwnic) z 1380

Ja brat Winrich von Kniprode, wielki mistrz Zakonu i brat Szpitala NMP Domu Niemieckiego w Jerozolimie z wolą naszych współrządzących towarzyszy, że nasi wierni mieszczanie i mieszkańcy naszego miasta Grudencz ławy chlebowe, ławy na buty i stragany w mieście opłacać mają do miasta na ich pożytek i nie mają im pomagać w budowaniu, jak o tym list mówi, który mistrz Karol von Trire, nasz poprzednik śp. im nadał. Zezwalamy w piwnicy i pod piwnicą budować, z czego jedna połowa dla nas przypada druga połowa dla miasta. Do tego przyzwolenia zawiesiliśmy pieczęć do tego listu, który przypieczętowano w Grudencz, w naszym domu w dniu św. Jana Chrzciciela (1 lipca 1380 r.).

Świadkami są nasi kochani bracia: brat Rudiger von Elner – wielki komtur, brat Baldwin von Frankenhofen Treseler, brat Johann von Schönenelt – komtur z Grudencz, pan Pilgrim – nasz kapelan, Johann von Schönenelt, Rapot von Belln – nasz kompan i dużo innych czcigodnych ludzi¹⁴

Przez ponad 15 lat, tylko w ramach pracy wydawniczej KMDG opublikowano wiele artykułów, które w swojej treści dotyczą kwestii zamku kanoników chełmińskich w Grudziądzu. W zasadzie nadal historycy zatrudnieni na uniwersytetach przechodzą do porządku dziennego, że dla średniowiecznej i nowożytnej diecezji chełmińskiej nie ustalono lokalizacji kolegiaty, szkoły kolegiackiej oraz zamku kapituły kanoników chełmińskich. Nie wyjaśniono, dlaczego kościół św. Mikołaja w czasach nowożytnych był prezbiterialnym, czyli podrzędnym dla kościoła św. Katarzyny w Łasinie, położonym na terenie Pomezanii. Całkowicie tę białą plamę, inaczej *terra incognita*, jak określiła Grudziądz Profesorka Krystyna Białoskórska w 1998 r., może wyjaśnić tylko rzetelnie zbadana historia tego miasta a nie powielanie dosłowne poglądów z Rocznika Grudziądzkiego z 1960 r.

Brakujące elementy dla struktury diecezji chełmińskiej były w Grudziądzu:

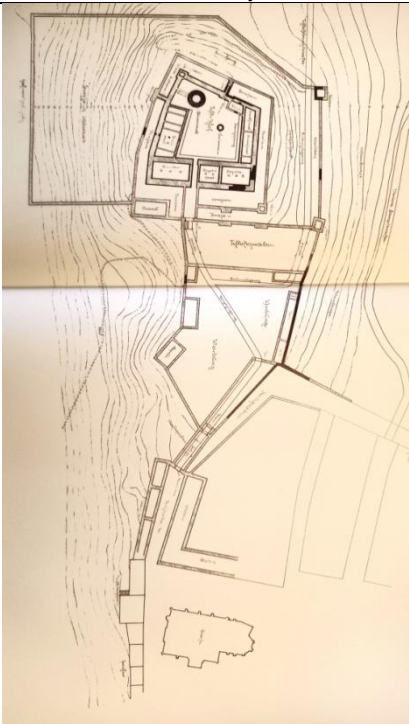
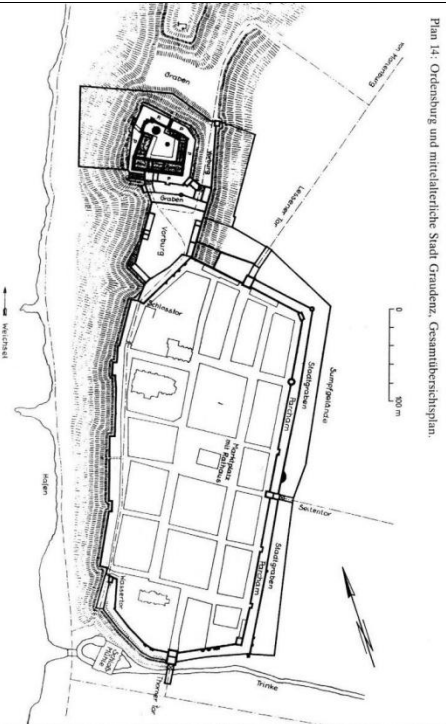
- kolegiata, czyli kościół św. Mikołaja, był elementem zamku kanoników,
- na fikcyjnym centralnym rynku średniowiecznym, o wymiarach kwartału z ok. 1900 r., był faktycznie kampus szkolny z 1 poł. XIII w.
- kolegium jezuickie jest w murach skrzydła północnego zamku kanoników chełmińskich z XIII w.

Dawny zamek kanoników jest obecnie czytelny w formie barokowej, ale rozplanowanie średniowiecznego zamku się zachowało, łącznie ze średniowiecznym gdańskim, połączonym ze skrzydłem północnym. Nawet Niemcy, w czasie II wojny światowej dostrzegali, że gmach ratusza to teren zamku średniowiecznego¹⁵. Do zabudowy zamku zaliczono skrzydła zachodnie i południowe obecnego ratusza. Nie zaznaczono kościoła pojezuickiego. Być może autorem tego planu jest też Hans Jacobi? Na przez siebie autoryzowanym planie

¹⁴ X. Froelich, *Historia powiatu grudziądzkiego*, 1868, tłum. z niem. A. Wolnikowski, s. 96 – 97.

¹⁵ Zob. *Atlas Historyczny. Grudziądz. Mapy i plany ze zbiorów Archiwum Państwowego w Toruniu oraz Muzeum im. ks.dr. Władysława Łęgi w Grudziądzu. 25 map i planów Grudziądza z okresu od XVII do XX wieku, wybranych i opisanych przez Dawida Schoenwalda i Janusza Bonczkowskiego*, wyd. I, Grudziądz 2017. Plan 9. Plan zamku w Grudziądzu (rekonstrukcja) okupacja hitlerowska.

w rozprawie doktorskiej uznał bryłę kościoła pojezuickiego, jak średniowieczną. Nie ujął natomiast skrzydeł ratusza.

	
Plan opublikowany przez D. Schoenwalada i J. Bonczkowskiego	Plan średniowiecznego Grudziądza wg H. Jacobiego z rozprawy doktorskiej¹⁶
Na autorstwo planu po lewej stronie jednoznacznie wskazał w swojej książce R. B. Kucharczyk¹⁷.	

Z porównania tych planów wynika jednoznacznie, że w pierwotnej koncepcji H. Jacobi rozpatrywał w Grudziądzu istnienie dwóch zamków. Z jakiegoś powodu z tej koncepcji się wycofał, usunął część gmachu pojezuickiego, pierwotnego skrzydła północnego zamku kanoników. Zostawił jednak część wschodnią tego skrzydła. Jako pracownik urzędu miejskiego znalazł ten obiekt doskonale, skoro zrobił jego pomiary. Badając jednocześnie zamek w Rogóźnie zdawał sobie doskonale sprawę, że Grudziądz w obrębie murów to faktycznie przedzamcze zewnętrzne, jak w Rogóźnie. Przedzamcza wewnętrzne i zewnętrzne w Rogóźnie są pod względem powierzchni porównywalne z oppidum w Grudziądzu. W Rogóźnie przedzamcze zewnętrzne ma powierzchnię 45 000 m² a wewnętrzne, czyli zamek średni 2780 m².

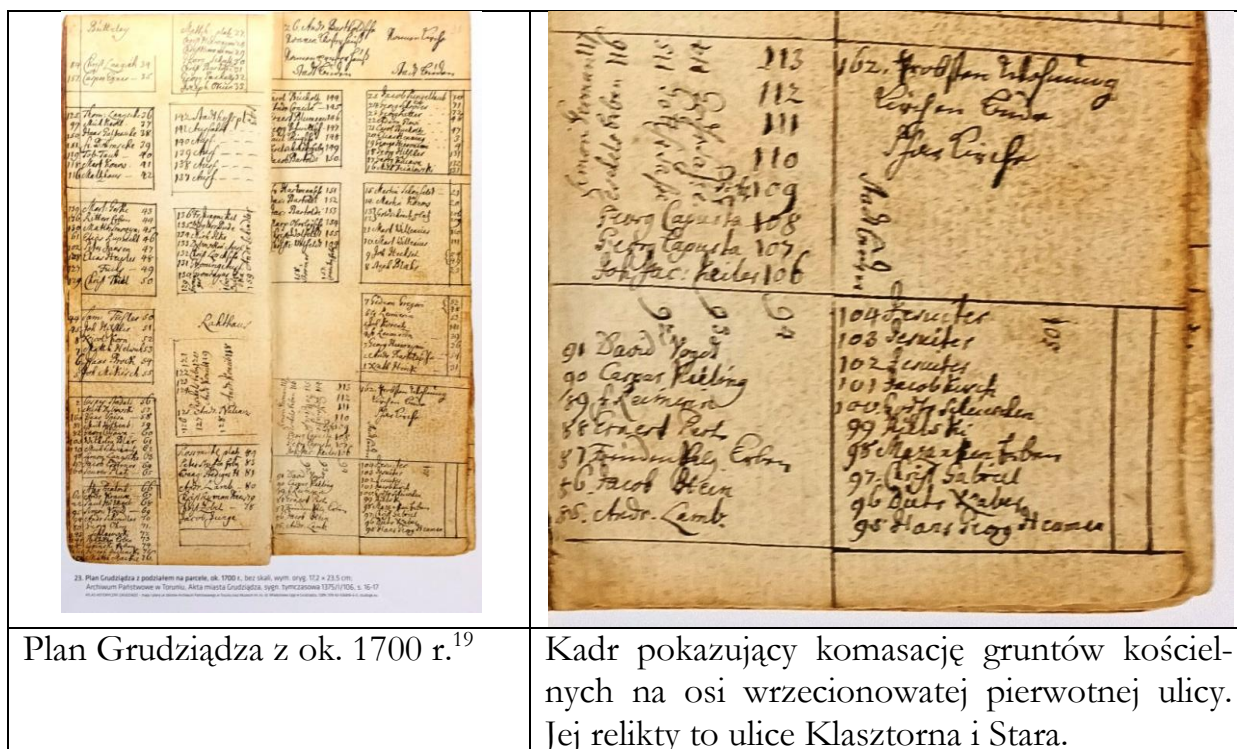
W przypadku ewentualnej autocenzury zdecydował nadal obowiązujący od 1868 r. pogląd, że tam Krzyżacy lokowali w 1291 r. miasto, to nie mogło być zamku krzyżackiego. Pogląd innego Niemca, X. Froelicha z 1889 r., że zamek zbud-

¹⁶ Więcej planów H. Jacobiego w książce: R. B. Kucharczyk, *Zamek w Grudziądzu. Część druga*, Grudziądz 2012, s. 15 – 20.

¹⁷ R.B. Kucharczyk, op. cit., s. fot. 21, s. 24. *Odkopane elementy ścian dodane do planu przez Jacobiego.*

wali przed Krzyżakami Polacy, został usunięty z historii historiografii Grudziądza. Pomiary zamku za M. Rzeczkowską-Sławińską¹⁸.

Plan z ok. 1700 r. pokazujący dobra martwej ręki, czyli Kościoła na terenie wg poprawnej wówczas terminologii *oppidum* grudziądzkiego. Kwartaly północno zachodnie, aż do Bramy Łasińskiej były własnością Kościoła, dzierżawione przez mieszczan.

Musimy zdać sobie sprawę, przy promocji Grudziądza, że rozebrano Zamek Wysoki, ale przedzamcze miejskie, oppidum się zachowało razem kompleksem budowli gospodarczych nad Wisłą, w układzie kalenicowym dachów, charakterystycznym dla obiektów klasztornych.

Pisanie, że w Grudziądzu nie zachował się średniowieczny zamek, jest nieprawdą w świetle zachowanych źródeł pisanych, kartograficznych i materialnych. Kompleks zamkowy zachował się prawie w całości.

Z tego kompleksu prawie w całości, w tym po przebudowach barokowych, się zachowały:

- zamek kanoników chełmińskich
- infirmeria, czyli szpital, zagospodarowana w XVII w. przez benedyktynki. Obecnie jest to gmach główny Muzeum. Część infirmerii bezmyślnie wyburzono po 1945 r.
- Słabo jeszcze zinwentaryzowane elementy infrastruktury zamków a tworzą go, dzisiejsze piwnice ,od Muzeum Flisaka, po kamienicę z datą 1721, (przy schodach

¹⁸ M. Rzeczkowska – Sławińska, Zamek pokrzyżacki w Rogóźnie, Rocznik Grudziądzki, T. V – VI: 1970, s. 81 – 82.

¹⁹ Za: D. Schoenwald i J. Bonczkowski, op. cit, plan 23.

na Błonie Nadwiślańskie). Najbardziej monumentalnym obiektem jest średnio-wieczna stajnia zapewne dla koni pocztowych, o długości ok. 100 m, przy ul. Spi-chrzowej, z dwiema czytelnymi jeszcze basztami. Obiekt ten jest najbardziej czytel-ny, widziany na zdjęciach z lotu ptaka.

Na popularyzację zasługują dawne stajnie kościelne przy ul. Kościelnej 10. Są tam identyczne sklepienia, jakie były zapewne na Zamku Wysokim. W kategorii datacji ewolucyjnej są one wcześniejsze od zastanych murów ceglanych na Górze Zamkowej.

Idąc za poglądem Xaverego Froelicha, że już Prusowie stawiali tu budowle z kamienia, mogą tu być pozostałości budowli staropruskich kapłanów.

W Grudziądzu widać technologiczną przepaść między budowlami z kamienia i cegły. Z jednej strony prymitywne budowle ceglane w dobrach kościelnych i nie tylko a z drugiej technologicznie zaawansowane mosty romańskie, z precyzyjnie formowanej i wypalanej cegły. Wątpliwe by taki postęp technologiczny dokonał się w ciągu kilku kilkunastu lat 1 poł. XIII w. Początki budownictwa kamienno – ce-glanego w Grudziądzu trzeba za Xaxerem Froelichem przesunąć na cały wiek XII i dostrzec też umiejętności budowlane pogańskich Prusów, jak to zrobił kanonik Strzesz w l. 1667 -72:

Grudziądz, teutoński Grudziądz

Plemiona pruskie początki jego (łącza) z rokiem 1058, z czasami Bolesława Śmiałego. Zabudowały one miejsce i nazwały Gródek, stąd wywodzi się nazwa Grudziądz, gdzie na wynio-słym brzegu Wisły wybudowały małą warownię.

Potem w roku 1222 z całością dóbr przekazany przez księcia Mazowsza Konrada Chrystianowi, pierwszemu biskupowi Prus, następnie przypadł Krzyżakom. Meinhard z Querfurtu, wielki mistrz powiększył miasto położone na wyniosłym brzegu Wisły i połączył wzgórze z niżej położonym miastem dla jego obrony²⁰.

Kanonik Strzesz w 2 poł. XVII w. doskonale wiedział, że Krzyżacy nie zało-żyli miasta Grudziądza tylko je powiększyli. Istniał jeszcze wtedy dokument miejski z 1240 r. Punkty topograficzne w odnowionym przywileju lokacyjnym króla Zyg-munta Starego z 1526 r. też odpowiadają analizowanemu terenowi. Szczególnie ważna jest informacja o Krowim Moście, gdzie nadal zlewają się rowy Tuszewski i Hermana. W świetle źródeł pisany i kartograficznych z XVI – XVII w. można jednoznacznie stwierdzić, że Rów Hermana od ul. Rapackiego jest dawna średnio-wieczna fosą Grodka, należącego do biskupa Chrystiana. Źródła te informują też, iż mieszczanie w XVI – XVII w. mieli świadomość, że miasta nie założyli Krzyżacy. Co więcej, w 1664 r. urzędowo legitymowali się dokumentem miejskim z 1240 r. W tej lustracji województwa chełmińskiego, dotyczącej Grudziądza, nie ma wzmianki o dokumencie z 1291 r. Rok 1240 dla lokacji Civitas koresponduje z uwolnieniem biskupa Chrystiana z niewoli pruskiej (l. ok. 1238-1239) Krzyżacy

²⁰ Składnia tego fragmentu tłumaczenia z języka łacińskiego jest bardzo archaiczna, bazująca na tekście łacińskim z XVII w. Jest tu również błąd rzeczowy. Meinhard z Kwerfurtu był mistrzem krajowym pruskim a nie wielkim mistrzem. Kanonik Strzesz wyraził swój pogląd, że Krzyżacy nie założyli miasta Grudziądza, tylko je powiększyli.

zapewne oddali część zagrabionych dóbr. Dlatego mamy zapewne uszczuplenie nadania dla Chelмна w przywileju lokacyjnym z 1251 r.

Miasto Grudziądz

Placi zamkowi ze wszystkich swych osiadłości i za wszelkie powinności, jak to od uprzywilejowanych ogrodów, gruntów miejskich i od ław rzeźniczych, według starodawnych praw, zwyczajów i lustracji anni 1623 czynszu na ś. Marcin coniunctim in una summa computando fl. 36 gr. 20 Z osobna rzeźnicy według swych praw annorum 1529 et 1636 et decreti regii anni 1638 dziesięć kamieni łaju tłuczonego 6 fl. 6, facit fl. 60 (BL 96a). 2. Toż miasto ma prawo na karczmy dwie, jak to w Nowej Wsi i Rudzie, ażeby w tych wsiach i karczmach ani zamek, ani inszej kondycji będący possessor piwa i inszych liquorów na szynk nie dawał. Verifikowało to prawami krzyżackimi ab annis 1240 et 1404, item confirmatione divae memoriae Sigismundi a. 1526 et decreto d. Sigismundi Augusti inter civitatem et generosum Petrum Woianowski capneum Graudentinenensem anno 1559 lato, tum denique commissione regia anni 1645 et Mtis Vladislai IV eiusdem anni finali decreto, którym samemu propinatio przysądzona²¹.

Nie przypadkowo Grudziądz jest na Szlaku Gotyku Ceglanego, na to zasługuje. Niestety treści zawarte w folderach są balamutne i obniżają wartość naukową zabytków architektury Grudziądza. Dewaluuja poglądy wybitnych profesorów naukowców Oskara Sosnowskiego, Michała Walickiego, Krystyny Białoskórskiej o znaczeniu architektury Grudziądza dla dziejów architektury polskiej, dziedzictwa kulturowego Polski.

Tu mamy zachowaną z detalami, dosłownie jak w podręczniku akademickim, ewolucję przejścia od kamiennej architektury romańskiej do ceglanej architektury gotyckiej.

W domach przy ul. Kościelnej wg tradycji w czasie swoich pobytów w Grudziądzu mieszkał Mikołaj Kopernik. Ta tradycja ma swoje uzasadnienie, gdyż tam były pokoje gościnne, udostępniane przez kanoników chelmińskich.

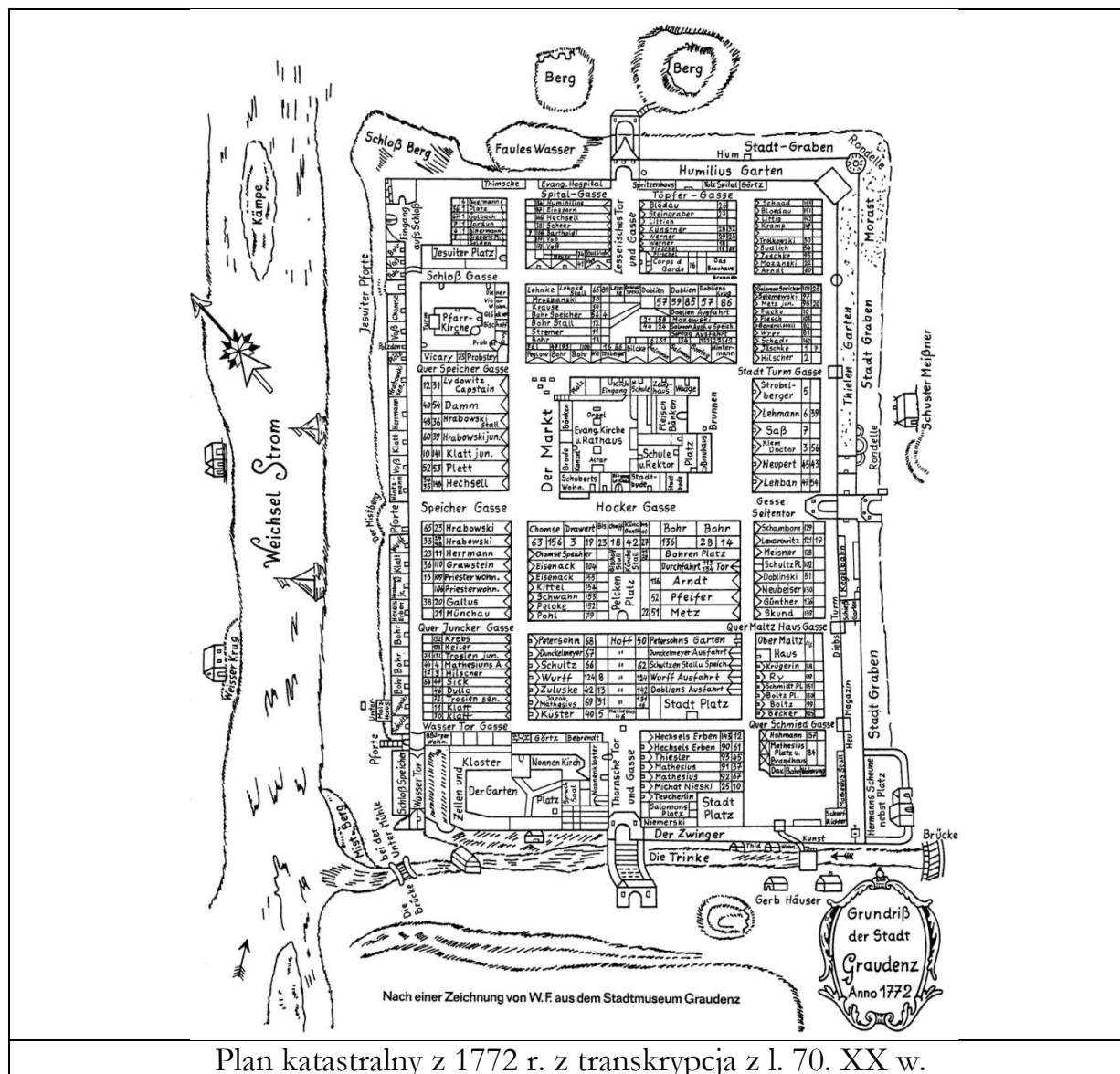
Wg planu katastralnego z 1772 r., patrząc od strony bramy południowej na dziedziniec kościoła był wyszynk dla parafii (Prost Krug), dom dla biskupa (Bischhoff), dzwonnika (Gloster) i kościelnego (Dienner). Na południu narysowano budynek mieszczący wikariat (Vicary) i przede wszystkim plebanie (Probostrtry)²².

Wejście na teren kolegium jest zaznaczone od strony wschodniej. Jest to zachowana do naszych czasów brama wjazdowa na dziedziniec ratusza. Obecna ulica Ratuszowa jest nazwana Schloß Gasse, czyli ulica Zamkowa. Na teren obecnego kościoła św. Mikołaja od strony północnej zaznaczono dwie bramki, od strony wschodniej i zachodniej. Od strony wschodniej bramka zachowała się w tym samym miejscu.

²¹ Szczegóły odnośnie dokumentu z 1664 r. zob. M. Szajerka, *770 rocznica lokacji Grudziądza wg lustracji województwa chelmińskiego z 1664 r.* BKMDG, nr 38 (267) z d. 8.12.2010, ss.8.

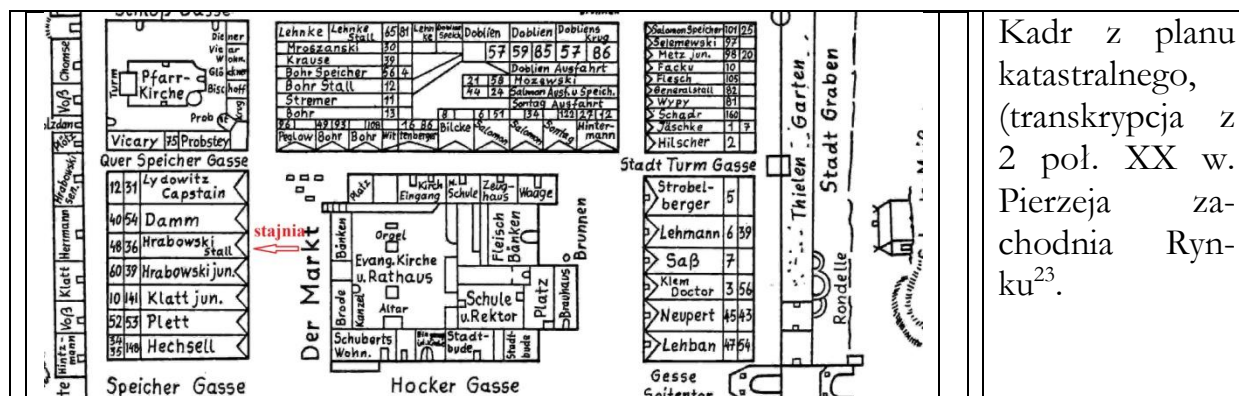
²² Rozpoznanie pomieszczeń za: DZIEDZICTWO ARCHITEKTONICZNE Badania cyfrowe bazyliki kolegiackiej w Grudziądzu Ewa Łużyńska Franciszek Hackemer, Wrocław 2024, s.11 – 12. Układ mieszkań z 1772 r. po stronie południowej nie zmienił się do naszych czasów. Nadal jest tam plebania z mieszkaniami proboszcza i wikariuszy. Przed transakcjami kupna-sprzedaży-zamiany z 1651 r. był tam dom *Retiliana*. Obecnie jest tam też parafialna kawiarenka.

Wspomniana przez kanonika Strzesza kostnica była zapewne po stronie północnej kościoła, w pobliżu zakrystii Obecne wejście do zakrystii od strony północnej jest z przełomu XIX/XX w. Ok. 20 lat temu, w trakcie kładzenia chodnika na-
trafiono tam na ludzkie kości.

Plan katastralny z 1772 r. z transkrypcją z l. 70. XX w.

Plan ten dosłownie burzy wyobrażenie historyków o wyglądzie średnio-wiecznego Grudziądza. Przy rzekomej zachodniej pierzei Rynku, zamiast barokowych kamienic bogatych kupców była udokumentowana stajnia lub obora.

Kadr z planu katastralnego, (transkrypcja z 2 poł. XX w. Pierzeja zachodnia Rynku²³.

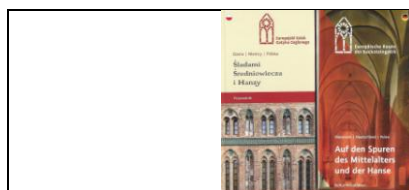
Po prawie 20 latach wyłoniła się zgodność skrzydła wschodniego zamku kanoników w świetle wykopu z 2006 r., kiedy odsłonięto mur, dawniej parter kościoła pojezuickiego z cegieł romańskich w wątku opus mixtum, czyli wymieszanym z kamieniami. Do muru kościoła prawie przylega pod kątem prostym inny mur. Jest on na linii prostej ściany zachodniej omawianego domu przy ul. Kościelnej 7.

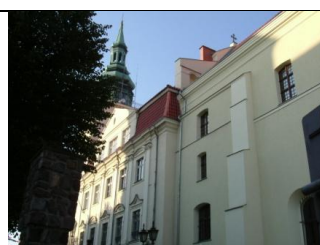
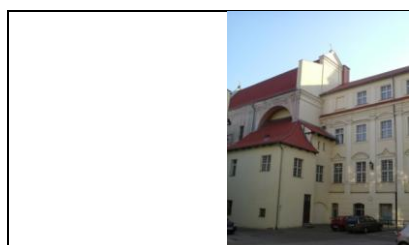
Stan w 2006 r. Fot. M. Szajerka

Stan w 2025 r. Fot. M. Szajerka

Folder książkowy, promujący Szlak Gotyku Ceglanego

Brama Klasztorna, (Porta Zellia) w skrzydle północnym dawnego zamku kapituły kanoników chełmińskich, Widok współczesny z XXI w. Od strony północnej

²³ Zob. plan 8 w *Atlas Historyczny Miast Polskich. Grudziądz*. Toruń 1997.
https://atlasmiast.umk.pl/pliki/grudziadz/AHMP_Grudziadz_II_8.jpg

przedbramie zostało zadane dla potrzeb zakrystii. Była to najbardziej reprezentacyjna brama w Grudziądzu. Fot. M. Szajerka

Odbierając treść tej notatki z tego folderu o zabytkach Grudziądza niejedynemu turysta dojdzie do wniosku, że w zasadzie z architektury gotyckiej tu nie ma nic ciekawego. To co najcenniejsze zostało przemilczane, np. romańsko – gotycki most Bramy Toruńskiej, silne akcenty cysterskiej architektury późnoromańskiej itd.

Panorama z bazyliką pw. św. Mikołaja i zespołem gotyckich spichrzy

GRUDZIĄDZ

Grudziądz to pomorskie miasto położone pomiędzy Toruniem i Gdańskiem, na prawym brzegu Wiśły. Z prawami miejskimi od 1291 roku, obfituje w zabytki, które są sceną dla wielu wydarzeń kulturalnych i artystycznych. Stare Miasto oparte o rzekę ciągnie 26 monumentalnych gotyckich spichrzy tworzy wyjątkowo piękną panoramę, odmienną w zależności od pory roku. W średniowieczny układ ulic miasta, poza gotyckimi zabytkami, wkomponowane są trzy barokowe klasztory: opactwo benedyktyńskie z kościołem pw. św. Ducha, kolegium jezuitów z kościołem pw. św. Franciszka Ksawerego oraz klasztor reformatów z kościołem pw. św. Krzyża.

Najważniejsze zabytki gotyckie

Zespół gotyckich spichrzy to wizytówka Grudziądza. Pierwsze murowane spichrze powstały w połowie XIV wieku. Budynki posiadają od 4 do 9 kondygnacji od strony Wiśły i zaledwie od 2 do 4 od strony miasta. W znacznej części budynków zachowały się oryginalne belki stropowe, a w murach kilku z nich znajduje się relikty rymien do transportu zboża oraz kule armatnie upamiętniające liczne wojny. Najbardziej monumentalne spichrze mieszczą dziś miejskie muzeum.

Bazylika pw. św. Mikołaja to najstarszy kościół w Grudziądzu. Jego budowa rozpoczęła się w XIII wieku. Z czasów średniowiecza zachowały się freski oraz terakotowe rzeźby wmurowane

ne w korpus wieży. W prezbiterium znajduje się romańska chrzcielnica przywieziona z Gotlandii przez Wikingów. Ołtarz główny i dwa ołtarze boczne w stylu barokowym posiadają obrazy i rzeźby z XVII wieku. W wieży kościoła znajdują się trzy zabytkowe dzwony, najstarszy – św. Mikołaj – odlany został w 1482 roku.

Brama Wodna to jedyna zachowana z 4 bram prowadzących do miasta. Zbudowana w XIV wieku prowadziła z placu promowego nad Wiśłą do miasta i zamku.

Informacja Turystyczna
ul. Rynek 3/5
PL-86-300 Grudziądz
tel.: +48 56 4612318
it@gdz.pl
www.it.gdz.pl

Góra Zamkowa z wieżą Klimek
Zamek w Grudziądzu Krzyżacy zbudowali w latach 1260–1299 na wzgórzu nazwanym Górą Zamkową. Zamek powstał na planie czworoboku z wolnostojącą wieżą obronną na dziedzińcu. Najbardziej reprezentacyjne południowe skrzydło mieściło kaplicę oraz refektarz z kapitułarem. W części wschodniej i północnej znajdowały się pomieszczenia gospodarcze, m.in. kuchnia, piekarnia, browar i szpital. W zachodnim skrzydle znajdowały się dormitoria (sypialnie) zakonników oraz gdańsko. Na dziedzińcu wykopano 50-metrowej głębokości studnię. Obecnie relikty zamku wyeksponowano, a wieżę zamkową zrekonstruowano jako widokową.

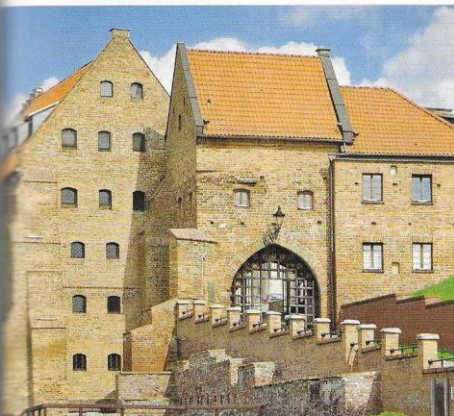

↑ Góra Zamkowa z wieżą Klimek

Oferta turystyczna/Zwiedzanie
Zwiedzanie Starego Miasta z przewodnikiem trwa 3 godziny. Przewodnika można zamówić w Informacji Turystycznej. Zwiedzanie relikwii zamku oraz wstęp na wieżę Klimek są bezpłatne.

Inne atrakcje
Cytadela grudziądzka to największa twierdza w północnej części Polski. Zbudowana w XVIII wieku celem obrony przeprawy przez Wisłę przed Rosjanami. Kryje w sobie ponad 30 km podziemnych chodników i korytarzy, ponad 2 tysiące nietoperzy oraz skarby ukryte tu w czasie II wojny światowej. Cytadela można zwiedzać 3 maj i 11 listopada oraz w każdą sobotę o 11:00, od 1 maja do 30 września.

Baseny z gorącą, słoną wodą znajdują się w **Geotermii Grudziądz**. Solankę o leczniczych właściwościach poza rekreacją wykorzystuje się do zabiegów. W Geotermii znajduje się także jedyna w Europieieżnia solanka wa zamknięta w piramidzie.

Brama Wodna

Informacja o zabytkach Grudziądza w tym folderze promującym Szlak Gotyku Ceglanego

Na koniec dokument króla Kazimierza Jagiellończyka o łaźni z 1472 r. uzasadniający obecnie silne akcentowanie w promocji miasta zachowanego zamku kapituły kanoników chełmińskich.

W imię Pana. Amen. Na wieczną pamiątkę tej sprawie My Kazimierz król Polski jesteśmy tego zdania, że wśród atrybutów książąt najpiękniejszą i najwdzięczniejszą ozdobą jest to, aby dla swoich poddanych starać się polepszenie bytu i z pełną ręką dostojnej życzliwości udzielać, tym bardziej, jeżeli poddani przez niepowodzenie lub niedolę zasługują na współczucie i są tego godni. Odpowiednio do tego oznajmiamy wszystkim, których teraz i w przyszłości sprawa może dotyczyć, że zamierzamy stan miasta Grudziądza polepszyć, biorąc pod uwagę ich wierność i przywiązanie, z którymi oni w czasie prowadzonej wojny z mistrzem i zakonem pruskim wier-

nie stali po naszej stronie, nie bacząc na to, że przez ich przywiązanie i długotrwałą wojnę dużo przykrości znieść musieli i my, aby okazać dowód naszej szczodrości i dodać otuchy, potrzebne urządzenie zamierzamy do użytku doprowadzić. **Aby Miejskiej Gminie Grudziądz z niej pożytek rósł, urządziliśmy w naszym mieście Grudziądzu, którą dawniej nasi kapitanowie także z mieszczanami w równych prawach i do połowy otrzymali i posiadali, gdyż na wspólny koszt budowali i reperowali a czynsz z tego po równej części pobierali, co jednak obecnie na skutek wojny zostało zniszczone i spustoszone. Po osobistym nabyciu praw do połowy zamku przez nas osobiście, z królewskiej życzliwości odstępujemy miastu Grudziądz i ich mieszkańcom darujemy i nadajemy jako nieodwołalny dar z wszelkimi prawami i tytułami aby można łaziebników mianować i dysponować tak jak się okaże najbardziej celowe i korzystne. Tę łaznię zwalniaamy od wszelkich czynszów i podatków.**

Nadane w naszym mieście Toruniu w środę po Narodzeniu Chrystusa 1472 r.

Obecni byli Gabriel von Baysen – wojewoda ...

Ludwig von Morthangen – kasztelan z Chełmna²⁴.

W tym królewskim dokumencie są dwie istotne informacje:

Strona jest gmina a nie miasto. Czyli aż do XVIII w. używano poprawnie określenia oppidum.

Król oświadczył, że jest spadkobiercą połowy zamku, odziedziczonego po Krzyżakach. Z tego dokumentu jednoznacznie wynika, że w 1255 r. doszło do podziału dawnej katedry biskupa misyjnego Prus św. Chrystiana między Krzyżakami a biskupem chełmińskim. Biskup pomezański zrzekł się tej katedry i przeniósł swoją siedzibę do Kwidzyna.

Pokazany w tym artykule plan o komasacji dóbr martwej ręki w części południowo – zachodniej oppidum jest efektem tamtego podziału z początku 2 poł. XIII w.

Do tego dochodzi jeszcze szkoła kolegiacka, której prawa utrwalił później przywilej króla Zygmunta Starego z 1524 r.²⁵

Dokument króla Kazimierza Jagiellończyka rzuca też światło, od kiedy ta gmina miejska na terenie oppidum zaczęła używać herbu po wojnie 13 – letniej z wizerunkiem tura.

Potwierdziła się teza studenta architektury D. Grochulskiego o rozplanowaniu zamku kanoników chełmińskich w Grudziądzu²⁶. Teza D. Grochulskiego została omówiona w BKMDG, w 2015 r.²⁷

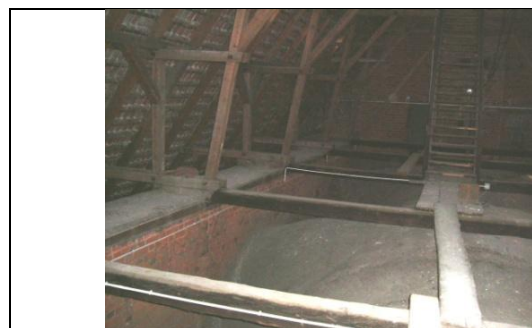
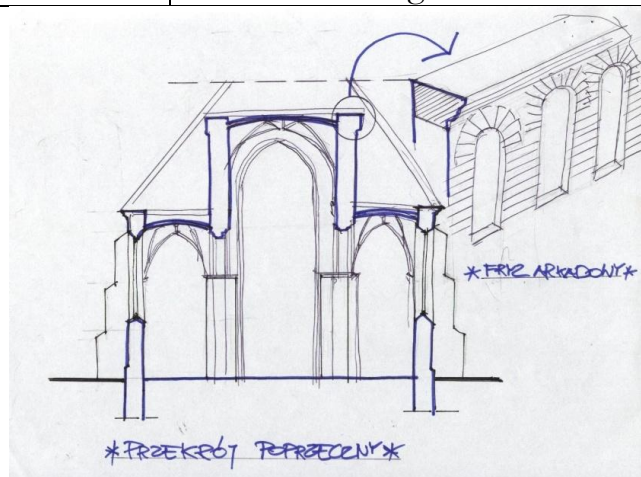
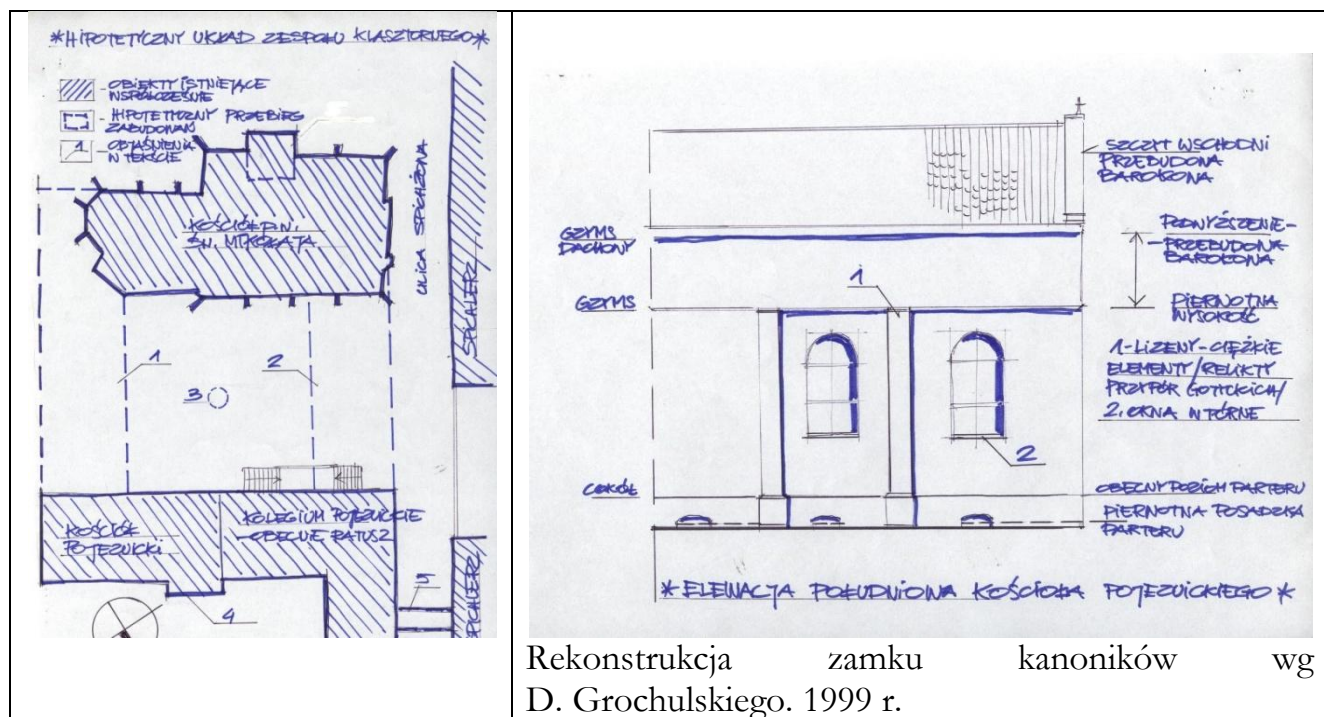
²⁴ X. Froelich, s. 99 – 100.

²⁵ Szczegóły na temat tego dokumentu zob. w dyskusji: M. Szajerka, *Recenzja artykułu D. Schoenwalda, Sfałszowany przywilej Zygmunta Starego dla parafii grudziądzkiej z 1524 roku*, BKMDGB, Rok XIII: 2015, nr 34 (446) z d.4.11.2015, ss.12.

²⁶ Zob. <https://kpbk.umk.pl/dlibra/publication/222142/edition/220623/content>

D. Grochulski, Kościół farny p.w. św. Mikołaja w Grudziądzu, jeden z najstarszych kościołów na ziemi chełmińskiej. Jest to praca zaliczeniowa z Historii Architektury i Budownictwa, napisana na Politechnice Poznańskiej Wydziale Architektury Budownictwa i inżynierii Środowiska, w roku akademickim 1999/2000.

²⁷ Zob. M. Szajerka, *Oszkarpowanie wewnętrzne ścian kościoła pojezuickiego w Grudziądzu – unikalne rozwiązanie architektoniczne ze średniowiecza na terenie województwa kujawsko – pomorskiego*, BKMDG, Rok XIII: 2015, nr 21 (433), z d. 27.05 2015 r., ss. 14.

Poddasze kościoła św. Mikołaja, pierwotnie zaprojektowane na sypialnie mnichów, (dormitorium). Stan ok. 2000 r. Fot. M. Szajerka

Poddasze kościoła św. Mikołaja. Komin z kominem, zbudowany na łuku tęczowym. Stan ok. 2000 r. Fot. M. Szajerka.

Z niewiadomych powodów szczytu wschodniego, widoku strony od koleby nawy głównej nie zinwentaryzowano w pracy naukowców wrocławskich z 2024 r.

Kanonikat grudziądzki w czasach nowożytnych został opracowany w 2019 r., w Biuletynie Koła Miłośników Grudziądza²⁸. Po wykonaniu rytuału actum profanum dla kościoła parafialnego św. Jerzego w dniu 15.09.1618 r., kościół św. Mikołaja prawnie przejął obowiązki kościoła parafialnego dla grudziądzan.

Na uwagę zasługuje fakt, że związki Grudziądzka z cystersami nie zakończyły się wraz ze śmiercią biskupa misyjnego Prus św. Chrystiana. Kanonicy chełmińscy byli kuratorami klasztoru cysterskiego a kanonik Kazimierz Benedykt Dąbrowski został nawet opatem w Oliwie.

	Kanonik Kazimierz Benedykt Dąbrowski, proboszcz kościoła św. Mikołaja i jednocześnie opat oliwski.
---	--

Biogram kanonika K. B. Dąbrowskiego

KAZIMIERZ BENEDYKT DĄBROWSKI (Dombrowski; 1659 – 5 IV 1722 Oliwa), opat ► klasztoru cystersów w Oliwie. Pochodził z rodziny szlacheckiej z ziemi chełmińskiej herbu Panna Rozczosana, syn Jana i matki (imię nieznane) z domu Milewskiej. Dzięki otrzymanemu stypendium, ustanowionemu przez kanonika warmińskiego Johanna Preucka (1575–1631), przez dwa lata studiował w Rzymie. W latach 1696–1705 był proboszczem i dziekanem kościoła św. Mikołaja w Grudziądzu. W czasie swojego urzędowania odbudował zniszczoną przez Szwedów podczas potopu (1650–1655) kaplicę Działyńskich i odrestaurował kaplicę Kostków. Równocześnie był plebanem w Mokrem pod Grudziądzem i Lichnowach na Żuławach. Piastował urząd kanonika chełmińskiego i włocławskiego.

W 1695 r. wstąpił do zakonu cystersów. Do kwietnia 1703 r. pełnił funkcję prałata kantoru włocławskiego. W 1701 wybrany sędzią trybunału koronnego. 1 V 1703 objął urząd opata oliwskiego. W 1711 był wikariuszem prowincji. W 1713 król polski August II wysłał go na sejmik generalny pruski w Malborku z poselstwem dotyczącym propozycji i warunków współdziałania stanów pruskich m.in. przy odzyskaniu Elbląga. Za jego urzędowania w 1709 w Gdańsku i w Oliwie grasowała ► wielka epidemia dżumy. W samym opactwie pochłonęła spośród zakonników dziewięć ofiar, msze i sprawowanie sakramentów odbywały się w kaplicy św. Bernarda w Wielkiej Bramie Wjazdowej (Porta Magna). Odtąd nazywano tę kaplicę Kaplicą Zaraży (Pestkapelle), a sam dom bramny „Domem Zaraży”. W 1716 gościł w klasztorze oliwskim króla Augusta II. W styczniu 1718 podarował kapitule włocławskiej skrzynię z ponad 80 książkami z zakresu m.in. teologii, prawa kanonicznego, historii Kościoła po-

²⁸ Marek Szajerka, Rytuał actum profanum w obrzędzie łacińskim dla kościoła parafialnego św. Jerzego w Grudziądzu, 15 września 1618 r. Tło historyczne, BKMDG, Rok XVII; 2019, nr 22 (599).

wszechnego, gramatyki łacińskiej. Na krótko przed śmiercią, w 1722, założył w Olinie pierwsze bractwo strzeleckie²⁹.

Bibliografia dotycząca zamku kanoników chełmińskich w Grudziądzu, w tym w Biuletynach Koła Miłośników Dziejów Grudziądza, [dalej: BKMDG]³⁰

- Szajerka M. [Ed.], tłum. Ludwińska H., *Jan Ludwik Strzesz, Lustracja dekanatu grudziądzkiego*. Gazeta Grudziądzka 1997, nr 44/230.
- Szajerka M., *Szkoła biskupa misyjnego Prus św. Chrystiana – przyczynek do dziejów szkolnictwa wyższego w Polsce*. Piotrkowskie Zeszyty Historyczne, T. 5: 2003.
- Szajerka M., *Romańska (?) wieża*. Spotkania z Zabytkami 2007, nr 2.
- Szajerka M., *Brama Gnojna*, Gazeta Grudziądzka: 2004, nr 14-16, s.10.
- Szajerka M. *Brama Klasztorna*, Gazeta Grudziądzka: 2004, nr 2-3 s.10.
- Szajerka M., *Furta dziedziczna: brama wjazdowa do grudziądzkiego ratusza ma 621 lat*. Nowości: 2003, nr 189, s.11.
- Szajerka M. *Cuda w piwnicach*, Gazeta Pomorska: 2006, nr 286, s.14.
- Szajerka M., *Średniowieczne baszty ustępowe w panoramie miasta Grudziądza ze szczególnym uwzględnieniem pierwotnego przeznaczenia spichrzy 49-51*. Rocznik Grudziądzki, T. 17: 2007.
- Szajerka M., *Wpływ badań nad kościołem pw. św. Mikołaja w Grudziądzu na poznanie genezy i ustroju miasta*. Rocznik Grudziądzki, T. 16: 2005, s. 285-324.
- Szajerka M. *Terytorium Grudziądza w świetle przywilejów lokacyjnych*. BKMDG, R. VII: 2009, nr 21 (213), ss. 4.
- Szajerka M. *Rezydencja kanoników chełmińskich w Grudziądzu w XVI-XVII w.*, BKMDG, R. VIII: 2010, nr 12 (241), z d.24.03.2010, ss.4.
- Szajerka M., *770 rocznica lokacji Grudziądza wg lustracji województwa chełmińskiego z 1664 r.*, BKMDG, nr 38 (267), z d. 8.12.2010, ss.8.
- Szajerka M., *Panorama Grudziądza w kościele parafialnym w Szembruku*, BKMDG, R. VIII, nr 36 (265).
- Szajerka M., *Grudziądz jako przedzamcze w okresie średniowiecza i czasach nowożytnych*, BKMDG, R. IX: 2011, nr 15 (284), z d.11.05. 20011, ss.4.
- Szajerka M. *Szkoła kolegiacka na obecnym Rynku w latach 1218 (?) – 1772*, BKMDG, R. X: 2012, nr 28 (333), ss.8.
- Szajerka M. *Kościół św. Mikołaja pod koniec XVIII w.*, BKMDG, R .XI: 2013, nr 30 (370), ss.12.
- Szajerka M. *Stajnie średniowieczne w Grudziądzu*, BKMDG, R.XII:2014, nr 4 (379), z d. 29.01.2014, ss.4.
- Szajerka M., *Wiązania cegieł w grudziądzkich zabytkach architektury średniowiecznej*, BKMDG, Rok XII:2014, nr 25(400), ss.12.
- Szajerka M., *Oszkarpowanie wewnętrzne ścian kościoła pojezuickiego w Grudziądzu – unikalne rozwiązanie architektoniczne ze średniowiecza na terenie województwa kujawsko – pomorskiego*, BKMDG, Rok XIII: 2015, nr 21 (433), z d. 27.05 2015 r., ss.14.
- Szajerka M. [red.], Błaszczak K., Błaszczak W., Stachowicz M., *Grudziądzkie mosty średniowieczne*, BKMDGK, Rok XIII:2015, nr 24 (436), z d. 24.06.2015, ss.16³¹.

²⁹ Za:

https://gdansk.gedanopedia.pl/gdansk/?title=D%C4%84BROWSKI_KAZIMIERZ_BENEDYKT_opat_oliwski Pobrane 18.05.2025 r.

³⁰ Biuletyny Koła Miłośników Dziejów Grudziądza dostępne są w Kujawsko – Pomorskiej Bibliotece Cyfrowej <https://kpbc.umk.pl/dlibra/publication/283568#structure>

Szajerka M., *Recenzja artykułu D. Schoenwalda, Sfałszowany przywilej Zygmunta Starego dla parafii grudziądzkiej z 1524 roku*, BKMDGB, Rok XIII: 2015, nr 34 (446), z d.4.11.2015, ss.12.

Szajerka M., *Walory architektoniczne kamienicy przy Placu Miłośników Astronomii 6-8*, Biuletyn Koła Miłośników Dziejów Grudziądza, Rok XIV:2016, nr 20 (473), z d. 15.06.2016., ss. 12.

Szajerka M., *Łaźnia w Grudziądzu w okresie średniowiecza i w czasach nowożytnych*, BKMDG, Rok XIV:2016, nr 27 (480), z d. 14.09.2016, ss.12.

Szajerka M., *60 lat makiety Grudziądza współautorstwa Jerzego Frycza – konserwatora zabytków z Torunia*, BKMDG, Rok XIV: 2016, nr 30 (483), z d.5.10.2016, ss.12.

Szajerka M., *800 lat zorganizowanego szkolnictwa na terenie obecnej Polski – Grudziądz jego kolebką*, BKMDG, Rok XV:2017, nr 25 (522), z d. 28.06.2017, ss.20.

Szajerka M., *Powierzchnia Grudziądza w średniowieczu i czasach nowożytnych. Dylemat badawczy w świetle informacji na pieczęciach*, BKMDG, Rok XVII:2019, nr 16(593), z d.8.05.2019, ss.32.

Szajerka M., *Materialne dowody świetności Grudziądza w XIII w.* BKMDG, Rok XVII: 2019, nr 30 (607), z d.30.10.2019 r., ss.16.

Szajerka M., *Grudziądz jako miasto-klasztor wg tezy śp. dr hab. Krystyny Zielińskiej – Melkowskiej*, BKMDG, Rok XVIII:2020, nr 2 (616), z d. 15.01.2020, ss. 20.

Szajerka M., *Grudziądz. Od miasta-klasztora do zamku. Pierwotny cysterski zamek krzyżackich w Prusach z 1 poł. XIII w.*, BKMDG, Rok XVIII: 2020, n-ry 16-35, cz.1-16.

Szajerka M., *Grudziądz jako średniowieczny zamek miejski*, BKMDG, Rok XVIII: 2020, nr 39 (653) z d. 3.09.2020 r., ss. 12.

Szajerka M., *Późnoromańska architektura kamiennie-ceglana w Grudziądzu z 1 poł. XIII w., z czasów św. Chrystiana, cystersa i zarazem biskupa misyjnego Prus. Artykuł okolicznościowy na osiemsetlecie obecności Grudziądza na kartach historii* BKMDG, Rok XX: 2022, nr 22A (746) z d. 3.09.2020 r.

Szajerka M., *Aneks do artykułu Późnoromańska architektura kamiennie-ceglana w Grudziądzu z 1 poł. XIII w., z czasów św. Chrystiana, cystersa i zarazem biskupa misyjnego Prus. Artykuł okolicznościowy na osiemsetlecie obecności Grudziądza na kartach historii* [5.08.1222 – 5.08.2022, BKMDG, Rok XXI: 2023, nr 6 (766).

Szajerka M., *Idealny rozwój miasta na przykładzie wg Karla Grubera z 1914 r. Analogia do Grudziądza*, BKMDG, Rok XXII:2024, nr 2 (797).

Szajerka M., *Kościół p.w. św. Mikołaja niedokończona bazylika w stylu romańskim*, BKMDG Rok XXII: 2024, nr 14 (809).

Szajerka M., *Odpowiedź na polemikę w książce E. Łużyńskiej i F. Hackemera, Badania cyfrowe bazyliki kolegiackiej w Grudziądzu*. Wrocław 2024, BKMDG, Rok XXII:2024, nr 26 (821).

Przemysław Szachnitowski, Marek Szajerka, *Kapituła przy ścianie kościoła św. Mikołaja w Grudziądzu. Koniec mitu o pierwszym kościele parafialnym w tym miejscu*, BKMDG Rok XXII: 2024, nr 27 (822).

P. Szachnitowski, M. Szajerka, *Średniowieczne freski w kościele św. Mikołaja w Grudziądzu z zapewne najstarszym malarskim wizerunkiem św. Chrystiana, cystersa, biskupa misyjnego Prus*, BKMDG, Rok XXII: 2024, nr 28 (823)

P. Szachnitowski, M. Szajerka, *Kościół katedralny biskupa misyjnego Prus św. Chrystiana na Górze Zamkowej w Grudziądzu. Podstawy identyfikacji w świetle planów geodezyjnych z czasów nowożytnych metodą bezinwazyjną*. BKMDG, Rok XXII: 2024 Grudziądz, nr 29 (824).

³¹ Trwale mosty murowane w Grudziądzu z 1 poł. XIII w. są dowodem na kościelny, klasztorny rodowód Grudziądza. Grudziądz w obrębie murów to osiedle obronne (oppidum), traktowane jako przedzamcze miejskie w czasach krzyżackich i I Rzeczypospolitej. W dobrach świeckich i na zamkach krzyżackich nie budowano trwałych mostów. W Toruniu murowany most z XIV w. prowadził do klasztoru dominikanów. Grudziądz jest typem miasta kolegiackiego, jak np. Kolonia. Kolegiaty z wrzecionowatą ulicą były załączkiem miast. Por. Wilfried Koch, *Style w architekturze. Artyfakty budownictwa europejskiego od antyku po czasy współczesne*, Warszawa 1996, s. 394 – 399.

Do czasu napisania tego artykułu, czyli maja 2025, nie ma w 2025 r. z naszej strony artykułów bezpośrednio dotyczących zamku kanoników chełmińskich w Grudziądzu, opublikowanych w BKMDG.

Posłowie

Mamy nadzieję, że kiedyś osoby zajmujące się badaniem historii Grudziądza, za to otrzymujący pensję i granty w sposób rzetelny i odpowiedzialny dostrzegą błąd X. Froelicha z 1868 r., sugerujący istnienie mikroskopijnego, fikcyjnego średniowiecznego miasta na terenie przedzamcza z prawem lokacyjnym z XIII w. Niech wzorem postawy badawczej będzie Warszawa, gdzie na podstawie artykułów z miesięcznika Spotkania z Zabytkami zweryfikowano datację mostu Bramy Krakowskiej na Placu Zamkowym. Pierwotnie uważano, że jest z XVI w., obecnie podaje się, że jest z XIV w.

Podsumowując, plan katastralny z 1772 r. dosłownie burzy wyobrażenie historyków o wyglądzie średniowiecznego Grudziądza.

Przy rzekomej zachodniej pierzei Rynku, zamiast barokowych kamienic bogatych kupców była udokumentowana stajnia lub obora.

W świetle zachowanych źródeł nowożytnych opis wyglądu Rynku J. Frycza jest jego autorska fantazją³².

Tak pofantazjowano w przypadku Grudziądza, w historiografii od 1868 r.

Faktyczna siedziba rajców wg dokumentu krzyżackiego z XV w. jest w fikcyjnej osadzie rybackiej, przyłączonej do Grudziądza w obrębie murów w 1872 r. a fikcyjny średniowieczny, gotycki ratusz jest na rzekomym rynku, przy faktycznej oborze. Na tym rzekomym rynku od 1 poł. XIII w. był kampus szkolny aż do lat 80. XVIII w. Tam ulokowano fikcyjną szkołę ewangelicką od 1540 r., jak jeszcze przez ok. 20 lat nie było w Grudziądzu gminy ewangelickiej z pastorem.

Średniowieczne mury w Grudziądzu zaczynają mówić prawdę o mieście swoim głosem, bez fałszu i polityki.

Okienko

	Okno romańskie w obecnej piwnicy domu przy ul. Kościelnej 7.
---	---

³² Por. J. Frycz, *Układ urbanistyczny i architektura Grudziądza*, Rocznik Grudziądzki, T. 1: 1960, s. 46 – 48.

(L.B.S.)

Redakcja: Janusz Hinz. Logo KMDG wykonał Grzegorz H. Rygielski.